

هەلسەنگاندنیکی بەرای بۆ هەلبژاردنی ۲۰۲۳ ی عێراق

20-12-2023

نووسەرەکان

زریان روژهەلاتی

کورتە : هەلبژاردنی ئەنجومەنی پارێزگاکانی عێراق بە بەشداری نزیکەی ۱ ملیۆن و ۶۰۰ هەزار دەنگدەر بەرپۆهچوو کە ۸۱٪ی ئەوانە بوون کە مافی دەنگدانیان هەبوو. هەلبەت بەو پێیە کە کۆی گشتی دەنگدەران سەرۆکی ۲۶ ملیۆن کەسن دەشن بێژین کە ئەم هەلبژاردنە و ئەنجامەکانی نوینەرایەتی دەوروبەری ۲۵٪ی هەموو دەنگدەران دەکات. ئەم هەلبژاردنە گرنگ بوو نەک لەبەر ئەوەی کە ئەنجامەکانی نوینەرایەتی خواستی دەنگدەران دەکات بە لکو لەبەر ئەوەی کە دەشن پێشھاتی سیاسی گرنگ بە داوی خۆیدا بەیئیت.

هەلبەت ئەنجومەنى پارىزگاگانى عىراق بەبەشدارى نىزىكى 1مىليۇن و 600 ھەزار دەنگدەر بەرپۆھچوو كە 41%ى ئەوانە بوون كە مافى دەنگدانىيان ھەبوو. ھەلبەت بەبۆيپھى كە كۆى گىشتى دەنگدەران سەرووى 26 مىليۇن كەسن دەشتى بېزىن كە ئەم ھەلبەزاردنە و ئەنجامەگانى نوپنەرايەتى دەوروبەرى 25%ى ھەموو دەنگدەران دەكات. ئەم ھەلبەزاردنە گىزىگ بوو نەك لەبەر ئەوھى كە ئەنجامەگانى نوپنەرايەتى خواستى دەنگدەران دەكات بەلكو لەبەر ئەوھى كە دەشتى پىنشەھاتى سىياسى گىزىگ بەداوى خۇيدا بەھىنەت.

چۆن سەيرى ئەنجامەگان بەگىن؟

جارى بەرلە ھەموو شتىك دەتوانىن بېزىن كە ئەستىرەى بەختى محەمەد حەلبووسى ھەك سەركردەى نوپى سوننەگانى عىراق بە دەروشاوھى مایەوھە كە دواى لادانى لە سەرۆكايەتى بەرلەمان چاويكى زۆرى لە سەر بوو. لىستەكەى ئەو لە ئەنبار يەكەم بوو. لىستى دووھم و سىيەمىش ھە لە خۆى نىزىك. لە بەغدا بەھۆى بايگۆتەكەى سەدرەوھە دەرفەتى يەكەم بوونى بۆ رەخسا. لە دىالە لە پلەى دووھم و لە نەينەوا و سەلاھەدىننىش لە پلەى چوارەمدايە.

خالى جىگەى سەرنجى ئەم ھەلبەزاردنە ئەوھەبە كە لىستى دەولەتى ياساى نوورى مالكى سەرەراى ئەوھى نىزىكەى 29 ھەزار دەنگى زىادى كردووھە تەنبا لە پارىزگاى موسەننادا پلەى يەكەمى ھىنا. ئەمەش لە كاتىكدايە كە لە ھەلبەزاردنى 2021دا لانىكەم لە چوار پارىزگادا بە دواى سەدرىبەكانەوھە بوو. ھەلبەزاردنى 2023 لە واتايەكدا رىكابەرى نىوخۆى لايەنەگانى چوارچىوھى ھاوناھەنگى بوو كە لەوھەدا، ھاوپەيمانى نەبنى كە دەشتى درىزگراوھى ھاوپەيمانى فەتھ بىت بە ھەندىك گۆرانكارىيەوھە، لە 5 پارىزگادا يەكەمە. لىستى پارىزگەرەكانىش (تەسەمىم، ئىبداە كەربەلا، واست ئەجمەل) لەھەر سى پارىزگاى بەسەر، واست و كەربەلا پلەى يەكەمىيان بە دەستھىنا و ئەوانىش ھەك ژمارەبەكى گىزىگ لە رىكابەرىيە نىوخۆبەكانى شىعەدا جىگەى خۇيان كردەوھە.

لە راستىدا بە گۆرەى ھەلبەزاردنى سالى 2021 دەنگى كورد زىادى كردووھە بەلام فرە لىستى ھەك ھۆكارى سەرەكىي بەرتەوازەبوونى دەنگەگانى دەردەكەوئىت. كۆى گىشتى دەنگى سى لايەنى ھاوپەيمانى كوردستان، پارتى و نەوھى نوپى لە 2021 دا 138411 دەنگ بوو بەلام لەم ھەلبەزاردنەدا كۆى دەنگى ھەرسى لايەنەكە 210741 دەنگ بووھە بىجگە لە دەنگەگانى لايەنەگانى دىكەش. كورد بە گىشتى 7 كورسى بەركەوتووھە خالى شىكستەكەى ئەوھەبە كە نەيتوانى نىوھە يان نىوھە 14 دەستەبەر بىكات كە بەو ژمارەى دەنگەوھە شتىكى مومكىن بوو. بەمەش ناچارە بۆ پۆستى پارىزگار لە دەرگاى لايەنەگانى دىكە بەدات. لە سالى 2021 دا كورد لە دىالە 21722 دەنگى ھەبوو، لەم ھەلبەزاردنەدا دەنگى 3 لايەنى كوردى پىكەوھە 39916 دەنگ بووھە. لە نەينەوا، لە سالى 2021دا كۆى دەنگى پارتى و يەكىتى 117021 دەنگ بوو بەلام ئەمسال ئەو ژمارەبە بوو بە 173877 دەنگ. ھەك دەردەكەوئىت پىچەوانەى شىعەگان كە لە پارىزگا تىكەلاوھەكاندا ستراتىژى لىستى ھاوبەشىيان گرتەبەر لايەنە كوردىبەكان ھەرىكەو بە ھاوپەيمانى و لىستى جىاوازەوھە بەشدارىيان كرد و ئەوھەش واىكرد كە سەرەراى زىادبوونى دەنگى كورد، بەرتەوازەبەكەى بەدا بە كۆلیدا. لە سەلاھەدىن لايەنە كوردىبەكان لەگەل ھاوپەيمانى دىكە بەشداربوون بەوھەش دۆخى ئەوئى جىاوازترە.

لە كەركوك يەكىتى پلەى يەكەمى ھىنا و ئەوھەش تاقىكردنەوھەبەك بوو بۆ سەرۆكى ئەو حىزبە دواى ئەوھى كە پىگەى خۆى ھەك سەرۆكى حىزبەكەى قايم كرد و وادىارە لەوھەشدا سەركەوت. لە ھەلبەزاردنى 2021دا 133371 دەنگى ھەبوو بەلام ئەمجارە بۆ نىزىكەى 140 ھەزار دەنگ بەرزى كردەوھە. لە كەركوك توركمانىش دابەشىوون. بۆ توركمانى سوونى- بەرەى توركمانى و توركمانى شىعى. بەرەى توركمانى نەيتوانى پىگەبەكەى بەھىز دەستەبەر بىكات و 2 كورسى بردووھەتەوھە. عەرەبى سووننەش بە شىوھەبەكى بەھىزتر لە جاران دەركەوتوون.

كارىگەرى ئەنجامەگان

ئەنجامى ھەلبەزاردنەگان پىگەى چوارچىوھى ھاوناھەنگى لە سىياسەتى عىراقدا بەھىزتر دەكات. ئەوان كە ئىستا لە بەرلەمان زۆرىنەن و سەرۆكايەتى حكومەتىشيان لايە لەرپى دەسەلتانى پارىزگار و ئەنجومەنە خۆجىيەكانىشەوھە ئەو پىگەبە بەھىزتر دەكەن. نفوزى ئەوان تەنبا بە ناوچەگانى باشوور و ناوھەراستى عىراقەوھە سنووردار نابىت بەلكو لەرپى لىستەگانى خۇيان يان ئەو كەرەستە سىياسىيانەى كە لە دەستىاندايە رۆلىيان لە شىكلىپىدانى ئىدارە محەللىبەگانى نەينەوا و كەركوك و تەنانت ئەنبارو سەلاھەدىننىش دەبىت. لە نەينەوا لىستى نەينەوا لىئەھلىھا كە ھى نەجم جىوورى پارىزگارى پىشوو نەينەوايە پلەى يەكەمى ھىناوھە بۆ ئەوھى كە بىئەوھە بە پارىزگار پىوئىستى بە ھاوكارى لىستە شىعەبەكان ھەبە تا لە ياساى رىشەكىشكردنى بەعش رىزبەرى بىكەن كە بە ھۆبەوھە دەستى لە كار كىشاپوھەوھە.

ليسته‌كه‌ي حەلبووسى ئەگەر بە تەمايەت كە پۇستى سەرۆكى پەرلەمان وەرېگريته‌وه پيويست بە رەزامەندى لايەنە شيعيەكان هەيه لە پەرلەمان كە رەنگە ئەوانيش لەبەرامبەردا داواى رۆلى زياتر لە ئەنبار كەن. هەروەها كورديش بۆ وەرگەرتنى پۇستى پاريزگارى كەركوك كە داواكارى هاوبەشى لايەنە كوردىيەكانە، پيويستيان بە پالشتى ئەوان هەيه.

خالىكى ئەوهيه كە لەوانەيه سەدر بەم ئەنجامانەي ئىستا ئاسوودەتر بێت كە نورى مالكى نەيتوانى لە زۆرىك لە پاريزگاندا بېتە يەكەم و بەسره‌ش دەست هاوبەيمانى نەبنى نەكەوت. سەرگەوتنى هاوبەيمانى نەبنى لە 5 پاريزگاندا كە لەلايەن هادى عامريه‌وه سەرۆكايەتى دەكرېت لە گەل سەرگەوتنى 3 پاريزگارى پيشوو(كەربەلا- واست- بەسره)، بۆ سەدر بزارەكەي باشتەر لەوهى كە ليسته‌كه‌ي مالكى يەكەم بوايه. چونكە سەدر ئاسانتر دەتوانيت لەگەل ئەو پاريزگارەكانە وهادى عامريدا مامەلە بكات. بابەتيكى ديكە ئەوهيه كە ركبەرە سوونيه‌كانى حەلبووسى كە زياتر كۆنە سياستەتمەدارو وەزيرانى كابينه‌كانى پيشوو بوون، وەك رافع عيساوى و خالد عوبېدى و ئەوانى ديكە، نەيتوانى حەلبووسى بھەزينن. بەوه‌ش، حەلبووسى وەك بەهيزترين پياوى جىلى نوڤى سەرگردابەتى سوننە ناوى خۆى تۆمار كرد.

لەوانەيه ئەو كورسيانەي كە لايەنە كوردىيەكان لە ديارە، سەلاحەدين، كەركوك و نەينەوا هينيان كەمتر بېت سەرەراوى ئەوهى كە بە گشتى دەنگى كورد زۆرتر بووه. بەلام لەگەل ئەوه‌ش لە قوناخى داهااتوودا رۆليان لە ئيدارەي محەللى و ئەنجومەنى پاريزگانى كەركوك و نەينەوا زياتر دەبېت كە لەداوى 2017وه تووشى گرفت ببوو كە ئەوه‌ش لە هەلومەرجى ئىستادا ئەرنييه.

سەرگەوتنى ياسايى و گرفتى نوينه‌رايه‌تى

مشتومرې زۆر لەسەر چۆنيەتى بەرپوه‌چوونى پرۆسەي هەلبژاردنەكە نييه و لە روالەتدا واديارە كە كيشەبەكى ياسايى نييه بەلام پرسى سەرەكى ليزەدا ئەوهيه كە ئەنجامەكان تا چەند نوينه‌رايه‌تى خواستى خەلك دەكەن. لە بەغدا و 9 پاريزگاي باشوور و نيوه‌راستى عيراقدا، بيجگە لە بەسره و موسەننا كە ريزه‌ي دەنگدان تيباندا زيادى كردوو، لە ئەوانى ديكەدا، ئاستى بەشدارى بەشيۆه‌ي ريزه‌ي 7٪ كەمتر لەوانەي سالى 2021 بووه. دەشى ئەمەش بەهۆى كارىگەرى سەدره‌وه بوويەت كە داواى بايكۆتى كردبوو. بەرزى ريزه‌ي دەنگەدان وادەكات كە سەدر براوه‌يه‌كى غايىي ئەم هەلبژاردنە بېت و ئەمەش بۆ قوناخى داهااتوو دەستى ئاوه‌لاتر دەكات، ئەگەر بېت و پەنا بۆ شەقام و نارەزايى سياسى ببات.

ريزه‌ي بەشدارى لە هەلبژاردن و ژماره‌ي هاوبەيمانيه‌كانى هەلبژاردنى 2023			
ژماره‌ي هاوبەيمانيه‌كان	2023	2021	پاريزگا
6	59	48	سەلاحەدين
8	40	46	بابل
7	43	46	ديالە
7	40	44	كەربەلا
10	65	44	كەركوك
7	45	44	موسەننا
9	37	44	واست
9	57	43	ئەنبار
4	29	43	ميسان
8	31	42	زيقار
10	53	42	نەينەوا
8	38	42	قادسيه
8	32	41	نەجەف
11	43	40	بەسره
16	32	34	بەغدا-كەرخ
	21	31	بەغدا-رەسافە

هەلبەت ديمەنى بەشدارى لە پاريزگانى كەركوك، سەلاحەدين، ئەنبار و نەينەوا جياوازتر بووه، ريزه‌كه‌ي لە نيوان 03- 10 گۆراوه و ئەمەش ريزه‌ي گشتى دەنگدانى لە هەموو عيراق بەرزتر كردۆتەوه. هۆكارى ئەمەش بۆ فاكترى تۆخبوونەوه‌ي ركبەريه‌ نەتەوه‌ي- تايبيه‌كان و هەبوونى ركبەري توندى هاوبەيمانيه‌كان دەگريته‌وه. بيجگە لە سەلاحەدين، لەو پاريزگايانەدا كە هاوبەيمانيه‌كانى

هەلبەئاردن زۆرتەر بوون، ریزەى بەشدارى خەلكیش زیاتر بووه. بەغدا، بەسرە، کەرکوک و نەینەوا لە ریزی ئەو پارێزگایانە بوون کە زۆرتەرین ھاوپەیمانیی هەلبەئاردنیان تیدا کراو لە هەموو ئەوانەشدا بێجگە لە کەرتی رەسافەى بەغدا ریزەى بەشدارى بەرز بووه.